

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського Філатової Оксани Степанівни на дисертацію **Штогрин Мар'яни Володимирівни “Урбаністичні топоси сучасної української літератури: традиції та трансформації (2000-2014 рр.)”**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Простір культури та її тексти взаємно обумовлюють один одного. Репрезентуючи канали комунікацій, вони створюють конфігурацію культури, формують менталітет її носіїв, артикулюють простір матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Цей процес взаємообумовлений: не лише простір є текстом, але й текст є своєрідним простором, полілогом повідомлень, прочитань і кодів. У цьому сенсі надзвичайно важливим є семіотичний аналіз міста як соціально-культурного комплексу, як багаторівневого тексту, що зберігає в собі всі нашарування культури. З огляду на множинні соціокультурні вектори осмислення проблеми міста й наразі відкрите в сучасній гуманітаристиці питання про зміст урбанізму та його роль у світі сучасної людини вважаємо дисертацію Штогрин Мар'яни Володимирівни “Урбаністичні топоси сучасної української літератури: традиції та трансформації (2000-2014 рр.)” актуальною. Вказана робота, на нашу думку, є одним із перших кроків на шляху синтетично-аналітичного вивчення урбаністичного дискурсу в сучасній українській прозі та драматургії, репрезентованого на рівні “тексту про місто” та “міста як тексту”.

Мета дослідження Мар'яни Володимирівни зумовлюється предметом – вивченням традицій становлення урбаністичного дискурсу та способів його трансформації в сучасній українській літературі. Це, в свою чергу, диктує вирішення базових завдань, як-то: висвітлення процесу зародження,

становлення й розвитку прозової та драматичної урбаністики; характеристика співвідношення центр / периферія, місто / село у сюжетах сучасної української прози і драматургії; виокремлення парадигми місто як “текст у тексті” і місто як міф; аналіз ключових локусів міського хронотопу, принципів сюжетної та образної організації урбаністичного простору тощо. На жаль, поза увагою дослідниці залишилося осмислення теоретико-культурологічних рефлексій над категорією міста загалом та української урбаністики зокрема.

Композиційна цілісність дисертаційної роботи виявляється у структуруванні роботи, заснованій на вивченні урбаністичних топосів у сучасній українській прозі та характеристиці типологічних моделей українського міського дискурсу в драматургії початку ХХІ століття. Структура дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел дозволила М. В. Штогрин різноаспектно, можливо, й не цілком вичерпно, розкрити мету та вирішити поставлені завдання.

У вступі, що відповідає основним вимогам до його структури та змісту, здобувач обґрунтувала актуальність обраної теми, з’ясувала предмет та об’єкт дослідження, визначила мету й зумовлені нею завдання, джерельну теоретико-методологічну базу та методи дослідження, розкрила наукову новизну роботи, подала інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – **“Становлення і розвиток українського урбаністичного дискурсу”** – дослідниця зосередила головну увагу на етапах становлення й розвитку міського тексту в українській літературі. Мар’яна Володимирівна визначає причини актуалізації урбаністичної проблематики в історичному й культурологічному контекстах, простежує генезу теми міста та її літературно-художню рецепцію в окремі періоди розвитку літератури. При визначенні парадигми української урбаністичної прози (п.1.1) дисертант виявляє певний еkleктизм. Скажімо, якщо місто як культурна метафора і психологічний тип доби модернізму або т. зв. “червоного ренесансу”

розглянуто на рівні констатації окремих персоналій (щоправда, до цього переліку ввійшли твори українських письменників, у яких складно виокремити урбаністичну домінанту, як-то: роман “Робітні сили” М. Івченка про життя й діяльність наукових співробітників селекційної станції Цукротресту, аналіз перспектив українства, функціональної спроможності національної еліти чи роман “Чорний Ангел” О. Слісаренка про діяльність комуні “Червона сила”, радше, про імітацію діяльності та утопічні проекти подолання хаосу в атмосфері тотальної деструкції), то художня урбаністика 2-ї половини XX століття навіть не згадується.

Варто зауважити, що попри ідеологічні рамки та жорсткі вимоги соцреалізму, українські письменники аналізували та відтворювали спосіб життя, що став звичною моделлю для великої частини української нації. Характерні ознаки впливу урбаністичного способу буття на людину зустрічаємо в повісті “З хроніки міста Ярополя” Ю. Щербака, опублікованій в 1968 році й переробленій у 1983; в романах “Собор” (1968) О. Гончара і “Південний комфорт” (1984) П. Загребельного, “Манускрипт з вулиці Руської” (1981) Р. Іванчука, у книгах А. Дімарова “Три наречені для тата: Містечкові історії” (1982) і “Боги на продаж: Міські історії” (1988) та ін.

Основна увага дослідниці чомусь зосереджується на творах, що стануть об’єктом аналізу в наступних розділах роботи: Олеся Ільченка “Місто з химерами”, Володимира Даниленка “Кохання у стилі бароко”, Юрія Андруховича “Лексикон інтимних місць”, Кузьми Скрябіна “Я, Победа і Берлін”. Варто зауважити й окремі дискурсивні моменти у міркуваннях М. В. Штогрин про генезу міського дискурсу в українській літературі, яка то “сягає часів Київської Русі” (ст. 16), то “бере свій початок ще від періоду XVI – XVIII століття” (ст. 22).

У підрозділі 1.2 “Міський дискурс як “текст у тексті” дисертант прагне вибудовувати продуктивну теоретичну основу для теми дослідження, виходячи із взаємодії структуралізму й семіотики. Відтак, науково відрефлектовує поняття міський дискурс, топос міста, місто як текст,

хронотоп, невід'ємні від процесів втілення урбаністичної тематики в художньому творі. Апелюючи до праць Ю. Лотмана і його розуміння міста як тексту, автор дисертації, на жаль, не розкрила цього твердження й не підтвердила важливими для її дослідження міркуваннями авторитетного семіотика, зокрема про базові критерії осмислення міста як семіотичної системи з позицій 1) місто-ім'я, 2) місто-простір, 3) місто-час. Це могло б стати однією з вихідних точок дисертації під час представлення типологічних моделей урбаністичного простору в сучасній українській прозі та драматургії.

У другому розділі дисертації **“Презентація урбаністичних топосів у сучасній українській прозі”** автор розкриває особливості рецепції міського часопростору в романах **“Ворошиловград”** Сергія Жадана і **“Лексикон інтимних міст”** Юрія Андруховича (п.2.1), визначає принципи сюжетної та образної організації урбаністичного простору в романах **“Фелікс Австрія”** С. Андрухович і **“Рівне / Ровно”** О. Ірванця, в повісті Кузьми Скрябіна **“Я, Победа і Берлін”** (п. 2.2), на матеріалі романів **“Кохання у стилі бароко”** В. Даниленка і **“Місто з химерами”** О. Ільченка розглядає урбаністичний хронотоп як ініціаційну модель (п. 2.3). У цьому розділі дисертант пропонує природо- і антропометричний спосіб представлення простору, приділяючи окрему увагу образам героїв, наділених здатністю гостро, якимось по-особливому сприймати й переживати світ. Екзистенційну сутність міста, його проекцію на буття персонажів, формування опозиції **“я” / “інший”**, дихотомію місто / село, центр / периферія, розгляд і моделювання розкряного міського тіла доводить аргументовано, фахово аналізуючи художній текст. Серед чималої кількості цікавих і точних спостережень варто звернути увагу на інтертекстуальні паралелі, до яких вдається М. В. Штогрин. У роботі простежується взаємозв'язок на рівні таких інтертекстуальних елементів, як: цитати, алюзії, переказ й варіації претексту, мовностилістичні засоби (крилаті вислови, індивідуально-авторські неологізми, особливі конотації слів і виразів), обігрування імен персонажів, назв творів, сюжетів тощо.

Автор дисертації повсякчас верифікує свої міркування положеннями сучасних філософів, соціологів, літературознавців, що мали би надавати переконливості й більшого масштабу її власним спостереженням. Часом такі твердження не “розгортаються” у тексті Мар’яни Володимирівни, не завжди стають ґрунтовною основою до аналізу індивідуальних авторських текстів (на кшталт: “Нам імпонують міркування Тараса Возняка, який вважає, що пошук іншого відбувається завдяки подорожам, знайомствам, дослідженням, вивченню, продумуванню та колекціонуванню...” (с. 50); “Нам імпонують судження Михайла Бахтіна, що “вчинок людини – це потенційний текст і може бути зрозумілим (як людський вчинок, а не фізична дія) лише в діалогічному контексті свого часу ...” (с. 117)). Варто зауважити дослідниці у вибіркового аналізу урбаністичних топосів як моделі ініціації героїв. Скажімо, в романі “Лексикон інтимних міст” розповідаються історії про 111 міст, з якими Ю. Андруховичу пощастило пережити щасливі й не дуже, але завжди інтимні – у широкому значенні цього слова – пригоди. У сфері ж дослідницької уваги М. В. Штогрин – лише топос Львова (місто, яке письменник вирізняє Львів як Місто-порт, Місто-перехрестя, Місто-цирк, Місто-дурисвіт, Місто-кат, Місто-жертва, Місто-патріот, Місто-дисидент, Місто-цвинтар, Місто-симулякр, Місто-фантазм (с.48)) та урбаністичні локуси міста Лева.

У третьому розділі “Типологічні моделі українського міського дискурсу в драматургії початку ХХІ століття” досліджено особливості організації урбаністичного часу та простору. Дисертант пропонує власну схему розкриття заявленої теми. Відштовхнувшись у підрозділі 3.1 від традиції та трансформації зображення дискурсу міського міфу, вона переходить до осмислення міського життя як світоглядної парадигми (3.2) та простежує виміри апокаліптичного та постапокаліптичного дискурсу міста в сюжетах сучасної вітчизняної драматургії (3.3).

Автор аргументовано доводить, що урбаністичний текст-міф (місто без міста, місто без назви, місто як гра) поєднує космогонічний, апокаліптичний і

пострадянський міфи; мислення і світогляд урбаністичної людини постмодерного періоду формуються під впливом політичних та соціокультурних чинників; зокрема апокаліптичний та постапокаліптичний дискурс міста детерміновані трагедією Чорнобильської катастрофи та “духовним звироднінням людей інформаційної епохи”. Щоправда окремі міркування потребують чіткішої аргументації та більш логічних пояснень. Приміром, дисертант, аналізуючи п’єсу “На початку і наприкінці часів” спочатку звертає увагу на те, що Павло Ар’є сюжет твору “вибудовує в контексті не лише апокаліптичного та космогонічного дискурсу, трактуючи трагедію Чорнобиля як нівеляцію хронотопу всього покоління. Драматург акцентує на “соціальній” хворобі чорнобильців як людей у зоні, існування яких заперечують”. Завершує ж свою думку неочікуваним висновком: “...образ Баби Прісі оприявнює взаємозв’язок пантеїстичних концептів буття та поступальності цивілізаційного розвитку як єдину запоруку виживання” (с. 141). Аналізуючи п’єси в контексті апокаліптичних візій, варто було б виокремити домінанти, що відтворюють сутність міста-потвори як символу агресивного наступу урбанізованого світу.

Висновки з дисертації, як і заключні висновки до трьох розділів, відповідають структурі й відбивають головні результати дослідження.

Загалом, дисертаційній праці Мар’яни Володимирівни Штогрин притаманна концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи категоричних міркувань. Поряд із цим звертаємо увагу на допущені в роботі окремі мовні огріхи (с. 63, 45, 92) та стилістичні невправності (с. 51, 53, 68, 73, 79, 109), часом розлоге цитування (с. 62, 143).

Попри висловлені зауваження, дисертація “Урбаністичні топоси сучасної української літератури: традиції та трансформації (2000-2014 рр.)” є самостійним, по-своєму новаторським дослідженням, яке підштовхне до жвавих дискусій у відповідному проблемному полі та нових наукових студій. Наукова праця М. В. Штогрин, крім історико-літературного значення,

безперечно, матиме практичний сенс, оскільки репрезентовані в ній спостереження й рекомендації знайдуть своє застосування в науково-педагогічній практиці та стимулюватимуть подальшу роботу дослідників щодо вивчення української урбаністичної літератури.

Результати дослідження Мар'яни Володимирівни відображені 7 одноосібних публікаціях, 6 із яких опубліковано у провідних фахових виданнях України, 1 – у закордонному збірнику, а також в авторефераті, який достатньо відбиває зміст і структуру всієї роботи; апробовані на науково-теоретичних конференціях.

Рукопис дисертації відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, і дає підстави вважати, що Штогрин Мар'яна Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови та літератури

Миколаївського національного

університету ім. В. О. Сухомлинського

О. С. Філатова

